

S., Hladchenko, I., Trofymenko, L., Ribtsun, Yu., Martyniuk, Z., Dovhopola, K., Zhuk, V., Hryban, H., & Kurinna, V. (Eds.). (2021). *Metodychni rekomendatsii dlia inkluzyvno-resursnykh tsestriv shchodo vyznachennia katehorii (typolohii) osvितnikh trudnoshchiv u osib z OOP ta rivniv pidtrymky v osvitnomu protsesi*. [Methodical recommendations for inclusive resource centers regarding the determination of categories (typology) of educational difficulties in persons with special educational needs and levels of support in the educational process]. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky ta psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPS Ukrainy. Retrieved from: <https://bit.ly/3mzL8sZ> [in Ukrainian].

18. Shapar, V. (2007). *Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]* (640 s.). Kharkiv: Prapor. Retrieved from: https://library.udpu.edu.ua/library_files/427530.pdf [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 17.01.2026

Прорецензовано 30.01.26

Схвалено до друку 5.02.2026

УДК 376.3:159.942.5-053.4

Тетяна Кривенко,

практичний психолог

Кролевецького закладу дошкільної освіти

(центр розвитку дитини) № 9 «Ромашка»

Кролевецької міської ради Сумської області

tanyakrivenko1985@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-4494-599X>

Tetiana Kryvenko,

practical psychologist

of the Krolevets preschool education

institution (child development center)

№ 9 «Romashka» of the Krolevets city

council of the Sumy region

Кролевецький заклад дошкільної освіти

(центр розвитку дитини) № 9 «Ромашка»

Кролевецької міської ради Сумської області
м. Кролевець, Сумська обл., Україна
вул. Івана Дударя 11-а, м. Кролевець, 41300
Сумська обл., Україна

Krolevets preschool education
institution (child development center)
№ 9 «Romashka» of the Krolevets city
council of the Sumy region
Krolevets, Sumy region, Ukraine
11-a Ivana Dudarya st. Krolevets, 41300, Ukraine

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF THE EMOTIONAL SPHERE OF PRESCHOOLERS WITH GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT

Анотація. У статті висвітлено значення емоційного розвитку для успішного міжособистісного спілкування, становлення гармонійної особистості дитини. Вивчено сучасні наукові підходи стосовно проблеми розвитку здатності до емпатії. Наведено характерні особливості формування емоційної сфери у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення, та обґрунтовано методи, які сприяють підвищенню рівня емпатії, допомагають у набутті навичок самоконтролю та покращують здатність до вербалізації власних почуттів.

Мета статті – розкрити характерні особливості емоційної сфери дошкільників із загальним недорозвитком мовлення (далі ЗНМ) та обґрунтувати методи розвитку емпатії дітей даної категорії.

У ході проведення дослідження було використано ряд загальнонаукових та спеціальних методів, серед яких: теоретичний аналіз та узагальнення наукових джерел, який дозволив виокремити сучасні погляди на становлення та розвиток емоційної сфери дошкільників із загальним недорозвитком мовлення, визначити загальні та специфічні особливості і закономірності даного процесу. Порівняльний аналіз дав можливість сформулювати висновки про спільні та відмінні тенденції становлення досліджуваного процесу у дітей із загальним недорозвитком мовлення та їх нормотипових однолітків. У відборі форм корекційно-розвиткової роботи було застосовано методи систематизації та класифікації.

Встановлено, що діти дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення мають труднощі у вербалізації власних емоцій та розумінні переживань оточуючих. Вони часто не володіють достатнім словниковим запасом з даної теми та ніяковіють під час спілкування. Виявлення емпатії та здатність до самоконтролю дошкільників вказаної категорії нижче, ніж у однолітків з нормотиповим розвитком мовлення, способи вираження емоційного переживання менш різноманітні.

У статті наведено методи, які дають змогу підвищити рівень емпатії та навичок самоконтролю, обґрунтовано ефективність їх використання у роботі з дітьми дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. У виборі методів корекційно-розвиткової роботи було враховано вікові, мовленнєві, поведінкові особливості дошкільників та рівень сформованості навичок спілкування. Сформульовано висновки та визначено перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: емоційний розвиток дошкільників; загальний недорозвиток мовлення; розвиток емпатії; корекційно-розвиткова робота.

Abstract. This article highlights the importance of the emotional development for the successful interpersonal communication and the formation of a balanced personality in children. Modern scientific approaches to the problem of developing empathy have been studied. The distinctive features of the formation of preschoolers' emotional sphere who have general speech underdevelopment have been presented. The methods that contribute to increasing the level of empathy, help in acquiring self-control skills and improve the ability to verbalize one's feelings have been explained.

The aim of the article is to reveal the distinctive features of the emotional sphere of preschoolers who have general speech underdevelopment and to substantiate methods for developing empathy in this category of children.

During the research, a number of general scientific and special methods have been used, including theoretical analysis and generalization of scientific sources, which have made it possible to identify contemporary views on the formation and development of the emotional sphere of preschoolers who have general speech underdevelopment and to determine the general and specific features and patterns of this process. Comparative analysis has made it possible to draw conclusions about common and different patterns in the development of the studied process in children who have general speech underdevelopment and their normotypical peers. Methods of systematization and classification have been used in the selection of forms of corrective and developmental work.

It has been proven that preschoolers who have general speech underdevelopment have difficulties verbalizing their emotions and understanding the feelings of others. They often lack sufficient vocabulary on this topic and experience discomfort during communication. The empathy

and self-control abilities of preschoolers in this category are lower than those of their peers who have normal speech development and their ways of expressing emotional states are less diverse.

The article presents methods that allow increasing the level of empathy and self-control skills and substantiates their effectiveness in working with preschool children who have general speech underdevelopment. Preschoolers' age, speech and behavioral peculiarities and their level of communication skills have been taken into account when selecting methods for corrective and developmental work. Conclusions have been formulated and prospects for further research have been identified.

Key words: preschoolers' emotional development; general speech underdevelopment; fostering empathy; corrective and developmental work.

Актуальність дослідження. Численні публікації у наукових джерелах останніх років підкреслюють той факт, що кількість дошкільників, які мають труднощі у розвитку мовлення, невинно зростає. За статистичними даними станом на 01.01.2025: кількість інклюзивних груп закладів дошкільної освіти – 7658, з них вихованців з особливими освітніми потребами – 15297. Серед мовленнєвих порушень особливе місце займає загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ). Як пояснює Ю. Рібцун, 2024, загальний недорозвиток мовлення – складне мовленнєве порушення, що проявляється в недостатній чи повній несформованості всіх складників мовленнєвої діяльності (фонетико-фонематичного, лексичного, граматичного) на імпресивному та/або експресивному рівні, а також тих функцій і операцій, які забезпечують засвоєння мови (зокрема мисленнєвих функцій і операцій, функцій сприймання, уваги, пам'яті та контролю різних модальностей), унаслідок дії шкідливих екзогенних і/або ендогенних чинників на різних етапах розвитку (пренатальному, натальному, постнатальному).

Також аналіз наукових джерел показав, що у дітей із загальним недорозвиненням мовлення з'являються проблеми в опануванні базових знань, формуванні комунікативних навичок, усвідомленні власних емоцій і почуттів оточуючих та здатності до саморегуляції. Недостатній розвиток мовленнєвих засобів і пізнавальної активності у дітей із ЗНМ обмежує коло спілкування,

призводить до прагнення усамітнитися, відсторонитись від однолітків, позбавляє ініціативи у спілкуванні, тому часто спостерігається сором'язливість, прагнення уникати контактів. Також у дітей з тяжкими мовленнєвими розладами помічаються відхилення у емоційно-мотиваційній та вольовій сферах. Таким дошкільникам часто притаманні нестійкість інтересів, негативізм, невпевненість у собі, підвищена дратівливість, агресивність, образливість, труднощі у спілкування з оточуючими, імпульсивність тощо.

У ході встановлення ефективної міжособистісної взаємодії важливу роль відіграє емпатія – збагнення емоційного стану, проникнення-вчування в переживання іншої людини, так пояснює цей процес «Сучасний тлумачний психологічний словник» (Шапар, 2007). У дітей із ЗНМ можна виділити ряд труднощів, які ускладнюють процес його формування, а саме: обмеженість соціального досвіду; збіднена емоційна лексика; складнощі усвідомлення власних емоцій та розуміння переживань навколишніх. Ідентифікація власних емоцій полягає у виразній фіксації свого емоційного стану та в можливості висловити його вербально або за допомогою альтернативних засобів.

Тому пошук ефективних рішень щодо методів розвитку емоційної сфери дошкільників із ЗНМ є науково та практично актуальним, оскільки передбачає вироблення механізмів та стратегій успішної міжособистісної взаємодії, адаптації до життя у суспільстві та самопізнання особистості.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Проблема емоційного розвитку досліджувалася багатьма психологами та педагогами. Зокрема, Л. Виготський, 1991, в «Педагогічній психології» зазначав, що можна не тільки талановито мислити, а й талановито відчувати. Також Л. Зінківський, 1990, зазначав, що емоції – це, передусім, сама природність поведінки дитини, безпосередність, грація і свобода. Як зазначає О. Запорожець, 1985, лише узгоджене функціонування емоційної та інтелектуальної сфери в тісній єдності може забезпечити успішність будь-яких форм діяльності особистості. Такої самої думки притримувались вітчизняні вчені (І. Мартиненко, 2017; М. Шеремет, 2010; В. Тарасун, 2005, 2010 та ін.). Ю. Рібцун, 2024, запропонувала «фонетико-емоційну абетку» для корекції емоційно-вольової й ціннісно-сислової сфери.

Цей підхід, за її словами, полегшує вербалізацію емоцій, покращує емоційну саморегуляцію й дає змогу дітям краще розуміти й виражати свої почуття. В. Жицька, 2012, досліджувала, як дефекти мовлення впливають на психоемоційний стан дитини, її взаємодію з однолітками, почуття відчуженості або фрустрації. В. Погребняк, 2018, визначила рівні емоційного розвитку дошкільників з мовними порушеннями в інклюзивному середовищі та порівняла їх із показниками нормотипових дітей. Вона виявила, що діти з мовними порушеннями мають відмінні або затримані рівні емоційного розвитку. А. Корженко, 2023, аналізує, як воєнний стан впливає на емоційну сферу дошкільників із мовним дефектом. Зокрема, автор вказує на інтровертованість, труднощі у вербалізації емоцій, зменшення вираження таких емоцій, як здивування, печаль і сором. М. Лемещук, 2016, проаналізувала, як дефект мовлення впливає на емоційні реакції дитини, її самооцінку, здатність до співчуття та співпереживання. Вона звернула увагу на те, що діти з ЗНМ часто відчують непевненість у собі, мають підвищену вимогливість до себе й нерідко переживають емоційні труднощі, пов'язані з усвідомленням дефекту мовлення.

Отже, науковці одноставно відмічають, що здатність усвідомлювати та вербалізувати емоції позитивно впливає на соціалізацію дитини, сприяє розширенню кола спілкування та допомагає гармонізувати свій емоційний стан в цілому.

Мета статті – розкрити характерні особливості емоційної сфери дошкільників із ЗНМ та обґрунтувати методи розвитку емпатії дітей даної категорії.

Методи дослідження. Під час підготовки та проведення дослідження було використано метод теоретичного аналізу та узагальнення наукових джерел, який дав змогу виокремити сучасні погляди на становлення та розвиток емоційної сфери дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. Для формулювання висновків про спільні та відмінні тенденції становлення досліджуваного процесу у дітей із загальним недорозвитком мовлення та їх нормотипових однолітків

використовувався метод порівняльного аналізу. При відборі форм корекційно-розвиткової роботи було застосовано методи систематизації та класифікації.

Результати дослідження. Емпатія – це широке поняття, яке стосується когнітивних та емоційних реакцій людини на переживання іншого. Дана здатність збільшує ймовірність допомагати іншим і виявляти співчуття (Жицька, 2012). Емпатія, на думку багатьох дослідників, – це складова моралі. Першим етапом у формуванні здатності до співпереживання – є усвідомлення власних емоцій. Адже для того, щоб зрозуміти оточуючих, поставити себе на їх місце, потрібно відчувати власні емоції, вміти їх назвати, зрозуміти, за яких умов вони виникають і як під їх впливом змінюється поведінки дорослого чи дитини. Також дошкільник має усвідомити, що виявляти емоції – це нормально, більше того, емоціями можливо і потрібно керувати. Згодом дитина може обрати найбільш прийнятні способи управління своїми почуттями, адже ми всі унікальні, тому не існує універсального методу, який підходить всім.

У дітей із порушеннями мовлення процес формування здатності до емпатії має свої специфічні особливості, пов'язані з труднощами комунікації, недостатнім мовленнєвим самовираженням і зниженим рівнем соціальної активності. Як відомо, дефіцит мовленнєвих засобів значно обмежує можливість вираження почуттів, опису власних емоційних станів та усвідомлення переживань інших людей. Тобто мовлення виступає інструментом передачі емоційних відтінків, тому діти із ЗНМ часто демонструють суперечливі або недостатньо виражені емоційні реакції (Трофименко, 2014). Також вони мають збіднену міміку, обмежений репертуар проявів переживання почуття і труднощі у розпізнаванні настрою співрозмовника. Дошкільники даної категорії рідше реагують на невербальні сигнали інших людей, що створює бар'єри у спілкуванні та знижує рівень емоційної взаємодії в колективі. Труднощі у вираженні емоцій часто призводять до внутрішньої напруги. З часом це може проявлятися у вигляді підвищеної збудливості, плаксивості або, навпаки, замкненості та байдужості. У багатьох випадках формується низька самооцінка, оскільки дитина відчуває власну неспроможність донести думку або бути зрозумілою. Це може

породжувати тривожність і страх перед новими соціальними ситуаціями (Марченко & Дудка, 2015).

Обмеження у спілкуванні знижують можливість дитини брати участь у колективній діяльності, де формуються основи самоконтролю, цілеспрямованості та наполегливості. Через нестачу мовленнєвих засобів регуляції поведінки дитина діє імпульсивно, без достатнього усвідомлення своїх намірів. Однак, незважаючи на наявні труднощі, розвиток емоційно-вольової сфери має значний компенсаторний потенціал (Таран & Лісайчук, 2019). Через ігрову діяльність, творчість, музику та рухову активність дитина поступово вчиться розпізнавати, виражати й регулювати свої емоції. Важливим є також розвиток емпатії та соціальної чутливості через залучення дитини до групових ігор, у яких моделюються ситуації взаємодії та співпраці.

Отже, особливості розвитку емоційно-вольової сфери дітей з порушеннями мовлення полягають у зниженій виразності емоцій, труднощах саморегуляції, нестійкості емоційних станів і слабкому розвитку довільних процесів. Проте своєчасна корекційно-розвивальна робота, спрямована на емоційне навчання, розвиток комунікативних умінь і формування позитивної самооцінки, здатна значно покращити якість емоційного життя дитини, сприяючи гармонійному розвитку її особистості.

Плануючи корекційно-розвиткові заняття, ми підібрали методи для розвитку емоційної сфери дошкільників, які допомагають дітям виявляти свої почуття і переживання як вербально, так і невербально, що особливо важливо, коли дитина має труднощі з процесом мовлення.

Вправи-привітання і прощання, які дають можливість згуртувати дітей, позитивно налаштувати на співпрацю протягом заняття. Дані вправи мають бути ритуалами, тобто повторюваними, сталими, тоді вони транслюватимуть дітям передбачуваність і безпеку.

Робота з іграшкою особливо важлива у дошкільному віці, де провідним видом діяльності є гра. Вправи на знайомство з гостем (іграшкою, яка використовується на занятті) сприяють підвищенню інтересу до теми заняття, активізують дітей. Через взаємодію з іграшкою дитина вчиться взаємодіяти і з

однolitками, тренується у виявленні тих чи інших правил поведінки (наприклад, потрібно вітатись і прощатись, дякувати чи просити дозволу). Іграшка допомагає долати сором'язливість, замкненість, їй також можна відвести роль негативного персонажа для тактовного опрацювання неприємної події. У роботі з дітьми із ЗНМ використання іграшки полегшує вербалізацію, крім того, дитина завжди може показати те, що вона поки не здатна висловити.

Потреба в русі у дітей дошкільного віку є досить високою. Рухливі ігри, які впливають на емоційний стан дітей, рівень їх активності, стимулюють до продуктивної діяльності, дозволяють зняти емоційну напругу. Рух активізує пізнавальну сферу, позитивно впливає на саморегуляцію, тобто стабілізує емоційні процеси. Також він є основою для опанування будь-яких навичок, зразків поведінки. Позитивний ефект посилюється за умови використання музики під час виконання рухливих вправ (Кошель & Новик, 2020). Музика як чуттєве мистецтво має неймовірний потенціал щодо гармонізації емоційно-почуттєвої сфери, здатна заряджати позитивом та щасливими переживаннями. У роботі з дошкільниками із ЗНМ використання музики допомагає розвинути відчуття ритму, темпу та зняти емоційну напругу.

Прослуховування та аналіз казки сприяє передачі досвіду, створює ситуацію успіху. Навіть сучасні дошкільники люблять казки. Доступний для розуміння простий сюжет і герой, який так схожий на дитину, має ті самі труднощі, викликає у дитини емоційний відгук, відчуття, що його приймають і розуміють. Щасливий фінал казки може надати дитині впевненість, що проблема має розв'язання. Також важливо, що робота з казкою збагачує активний і пасивний словник дітей із ЗНМ, сприяє засвоєнню правильних граматичних конструкцій, узгодженню частин мови тощо. Можливість програвати певні сцени з прочитаної казки також сприяє засвоєнню позитивних зразків виявлення емоцій чи вчинків.

Робота з фотографіями впливає на закріплення здатності впізнавати емоційний стан оточуючих. Як свідчить досвід, фотографії дорослих чи дітей у різних емоційних станах спонукають дошкільників згадувати свої власні почуття і переживання та ситуації, в яких вони проявлялись ефективніше, ніж прості

питання. Адже дошкільникам ще важко оперувати абстрактними поняттями, які не можна взяти в руки, дослідити на дотик чи смак. Крім того, фото добре підходять як зразок для наслідування міміки, характерної для того чи іншого емоційного стану. Імітація виразу обличчя несе додатковий розвиваючий ефект у роботі з дітьми із ЗНМ, бо укріплення мімічних м'язів позитивно впливає на звуковимову. Також у спілкуванні з дітьми із ЗНМ фотографія з тим чи іншим виразом обличчя може стати відповіддю на питання про настрій, з яким дитина прийшла на заняття, отже, світлина відіграє роль опорної картки.

Вправи з обговорення сюжетних або предметних картинок сприяють вербалізації досвіду переживання певного почуття. Емоційний стан не виникає сам по собі. Його викликають події або вчинки інших людей. Після цього уже те чи інше переживання впливає на подальшу поведінку самої дитини. Здатність зрозуміти, які емоції вона відчуває, що саме їх викликало, а також вміння пояснити це словами чи іншими допоміжними засобами, є дуже важливим для процесу саморегуляції та розвитку емпатії. Працюючи над обговоренням сюжетних картинок, діти вчаться визначати подію, яка змінила настрій героя. Також за допомогою слів чи опорних карток вони висловлюють свою думку. Подібні сюжети спонукають емоційний відгук у самої дитини. Часто дошкільники намагаються розповісти про свій емоційний стан та події, що його викликали. Для дітей із ЗНМ будь-яке прагнення до вербальної активності – це завжди успіх, адже часто для них характерна пасивність у спілкуванні, замкненість, сором'язливість, страх бути висміяними через вади мовлення.

Робота в парах сприяє закріпленню вміння висловлювати свої емоційні переживання, слухати інших, а головне – задавати запитання про емоційний стан співрозмовника та причину, яка його викликала. Для полегшення завдання дітям з вадами мовлення варто використовувати стандартну фразу (словесну чи з опорою на картинку). Відповідь також передбачає можливість використання підказки – перед дитиною може бути набір карток, із зображеннями подій, які могли б засмутити її, наприклад, зламана чи загублена іграшка, зіпсоване морозиво, забруднене вбрання тощо. Даній вправі варто приділяти більше часу, адже діти із ЗНМ повільно запам'ятовують почуті фрази, також їм важко будувати

висловлювання самостійно, а забувають їх досить швидко. Тому подібні ситуації розігруються і з ляльками, також під час ранкового кола або в певній ситуації просто у групі. Важливо, щоб дитина зрозуміла, що насамперед вона здійснює емоційну підтримку, а не вимовляє дві завчені фрази.

Отже, узагальнена структура заняття матиме такий вигляд:

1. Ритуал привітання.
2. Вправа-знайомство з гостем.
3. Основний зміст заняття.
4. Рухлива гра для зняття емоційної напруги.
5. Підведення підсумків (рефлексія).
6. Ритуал прощання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна прогнозувати позитивний вплив запропонованих видів дитячої діяльності на формування навичок самоспостереження, самоконтролю, та емпатії. Діти вправляються у плануванні своєї діяльності відповідно до емоційного стану оточуючих, виробляють здатність гнучко підходити до ситуації та намагаються знайти шляхи її вирішення. Визначені напрями залучення дітей до виконання практичних дій, ігрових завдань сприяють формуванню початкових уявлень про емоційні стани, їх виявлення на обличчях, причини виникнення, способи контролю та взаємовплив почуттів на поведінку оточуючих.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні ефективності запропонованих методів роботи для формування навичок самоконтролю та розвитку емпатії у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення та поширення отриманого досвіду у консультативній та просвітницькій роботі з батьками та педагогами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cuff, B., Brown, S. J., Taylor, L., & Howat, D. (2016). *Empathy: A review of the concept*. *Emotion Review*, 8(2), 144–153. <https://doi.org/10.1177/17540739145584>

2. Дуткевич, Т. В. (2012). *Дитяча психологія: Навчальний посібник*. Київ: Центр учбової літератури.
3. Жицька, В. В. (2012). Психоемоційні проблеми дітей з порушеннями мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (22), 45–52.
4. Компанець, Н. М. (2023). *Розвиток та формування емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку: Науково-методичний посібник*. Київ: Актуальна освіта.
5. Корженко, А. О. (2023). Емоційний стан дошкільників з мовленнєвими порушеннями в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми спеціальної та інклюзивної освіти*, (3), 92–99.
6. Кошель, В. М., & Новик, М. В. (2020). *Використання музикотерапії в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти: Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта», методистів, вихователів закладів дошкільної освіти, музичних керівників та батьків дітей дошкільного віку*. ФОП Балакіна О. В. <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7453/1/Використання%20музикотерапії%20Ов%20умовах%20освітнього%20процесу%20закладів%20дошкільної%20освіти.pdf>
7. Лемещук, М. М. (2016). Емоційно-особистісний розвиток дітей з мовленнєвими порушеннями. *Наукові записки. Серія: Психолого-педагогічні науки*, (8), 112–118.
8. Марченко, І. С., & Дудка, О. О. (2015). Особливості комунікативного розвитку дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (29), 60–66. <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1ee08260-4aa2-44c0-ba7c-36e52279b0f4/content>
9. Погребняк, В. В. (2018). Емоційний розвиток дошкільників з мовленнєвими порушеннями в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти*, (11), 178–186.
10. Міністерство освіти і науки України. (2025, листопад 15). Статистичні дані. Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
11. Таран, О. П., & Лісайчук, А. С. (2019). Особливості емоційної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*, (14), 313–323.
12. Трофименко, Л. І. (2019). Особливості розвитку особистості дошкільників з мовленнєвими порушеннями. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*, (11), 313–323.

13. Рібцун, Ю. (2019). Загальний недорозвиток мовлення дошкільників: пропедевтика та корекція. *Логопедія. У фокусі: мовлення без перепон*. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740003/1/DV_2024-03_Рібцун.pdf

REFERENCES

1. Cuff, B., Brown, S. J., Taylor, L., & Howat, D. (2016). *Empathy: A review of the concept*. *Emotion Review*, 8(2), 144–153. <https://doi.org/10.1177/175407391455584> [in English].
2. Dutkevych, T. V. (2012). *Dytiacha psykholohiia: Navchalnyi posibnyk* [Child Psychology: A Textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
3. Zhytska, V. V. (2012). Psykhoemotsiini problemy ditei z porushenniamy movlennia [Psychoemotional problems of children with speech disorders]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*, (22), 45–52 [in Ukrainian].
4. Kompanets, N. M. (2023). *Rozvytok ta formuvannia emotsiino-volovoi sfery u ditei doshkilnoho viku: Naukovo-metodychnyi posibnyk* [Development and formation of the emotional and volitional sphere in preschool children: Scientific and methodological manual]. Kyiv: Aktualna osvita. [in Ukrainian].
5. Korzhenko, A. O. (2023). Emotsiinyi stan doshkilnykiv z movlennievymy porushenniamy v umovakh voiennoho stanu [Emotional state of preschool children with speech disorders under martial law]. *Aktualni problemy spetsialnoi ta inkluzyvnoi osvity*, (3), 92–99. [in Ukrainian].
6. Koshel, V. M., & Novyk, M. V. (2020). *Vykorystannia muzykoterapii v umovakh osvitnoho protsesu zakladiv doshkilnoi osvity: Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti «Doshkilna osvita», metodystiv, vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity, muzychnykh kerivnykiv ta batkiv ditei doshkilnoho viku* [The use of music therapy in the educational process of preschool education institutions: Educational and methodological manual for students majoring in Preschool Education, methodologists, preschool teachers, music directors, and parents of preschool children]. FOP Balykina O. V. <https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7453/1/Vykorystannia%20muzykotera pii%20v%20umovakh%20osvitnoho%20protsesu%20zakladiv%20doshkilnoi%20osvity.pdf> [in Ukrainian].
7. Lemeshchuk, M. M. (2016). Emotsiino-osobystisnyi rozvytok ditei z movlennievymy porushenniamy [Emotional and personality development of children with speech disorders]. *Naukovi zapysky. Serii: Psykholoho-pedahohichni nauky*, (8), 112–118. [in Ukrainian].

8. Marchenko, I. S., & Dudka, O. O. (2015). Osoblyvosti komunikatyvnoho rozvytku ditei serednoho doshkilnoho viku iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia [Peculiarities of communicative development of middle preschool children with general speech underdevelopment]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*, (29), 60–66. <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1ee08260-4aa2-44c0-ba7c-36e52279b0f4/content> [in Ukrainian]
9. Pohrebniak, V. V. (2018). Emotsiinyi rozvytok doshkilnykiv z movlennievymy porushenniamy v umovakh inkluzyvnoho navchannia [Emotional development of preschool children with speech disorders in inclusive education settings]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity*, (11), 178–186. [in Ukrainian].
10. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2025, November 15). *Statystychni dani* [Statistical data]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. <https://mon.gov.ua/osvita-2/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>
11. Taran, O. P., & Lisaichuk, A. S. (2019). Osoblyvosti emotsiinoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnoho viku iz zahalnym nedorozvytkom movlennia [Peculiarities of emotional competence of senior preschool children with general speech underdevelopment]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky)*, (14), 313–323. [in Ukrainian].
12. Trofymenko, L. I. (2019). Osoblyvosti rozvytku osobystosti doshkilnykiv z movlennievymy porushenniamy [Peculiarities of personality development of preschool children with speech disorders]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky)*, (11), 313–323. [in Ukrainian].
13. Ribtsun, Yu. (2019). *Zahalnyi nedorozvytok movlennia doshkilnykiv: Propedevtyka ta korektsiia* [General speech underdevelopment in preschool children: Prevention and correction]. In *Lohopediia. U fokusi: movlennia bez perepon*. Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740003/1/DV_2024-03_Ribtsun.pdf [in Ukrainian].

Матеріал надійшов до редакції 23.01.2026

Прорецензовано 30.01.26

Схвалено до друку 5.02.2026

УДК [376.1:159.9-056.36]:616.89-008.441.1-053.2:355.48

Ірина Орленко,